

Pastarček dlouholistý moravský – vzácný československý endemit?

Eliška Blažejová, Karel Fajmon, Alena Šuráňová

Pastarček dlouholistý moravský byl popsán v roce 1979 ze severní části Bílých Karpat botanikem Josefem Holubem. Areál poddruhu je omezen na několik lokalit v České republice a na Slovensku. Patří mezi kriticky ohrožené zvláště chráněné druhy České republiky a rovněž mezi evropsky chráněné druhy. Ohrožený

a zákonem chráněný je i na Slovensku. Jak v České republice, tak na Slovensku lokalit i početnosti populací tohoto pastarčku za poslední století citelně ubylo. Proto je zachování jeho populací v moravských Bílých Karpatech zásadní také pro celosvětové přežití tohoto poddruhu.

Obr. 1 EVL Hodňovská dolina. Foto Karel Fajmon

Pastarček dlouholistý moravský je vytrvalá žlutě kvetoucí bylina z čeledi hvězdnicovitých (*Asteraceae*). Vytváří růžici přizemních listů, z níž vyrůstá chudě olistěná, nevětvená, dutá, rýhovaná a řídce pavučinatě chlupatá lodyha až několik lodyh. V době květu je více než půl metru vysoká, s koncovým, zdánlivě okolíkovitě uspořádaným květenstvím. Od ostatních vytrvalých zástupců rodu *Tephrosieris* rostoucích v České republice se pastarček dlouholistý liší zejména dlouze řapíkatými listy přizemní růžice (řapíky zdělí nebo i delší než listové čepele), jejich čepelemi na okraji zřetelně zubatými, na bázi obvykle klínovitými a více než třikrát delšími v porovnání s jejich šířkou. Nažky má tento druh lysé nebo jen na hranách přitiskle chlupaté (Kochjarová & Hrouda 2004).

V Bílých Karpatech ovšem záměna s jinými druhy rodu nehrozí, neboť se v současnosti jedná o jediného zástupce pastarčků na moravské straně Bílých Karpat. Také rozlišování poddruhů se u nás není třeba obávat, neboť jiné poddruhy než subsp. *moravica* se v České republice nevyskytují. Záměny zde hrozí spíše se zástupci některých jiných rodů s po-

dobně utvářenými květenstvími – okolíkovitě uspořádanými žlutými úbory. Jsou to zejména jestřábník zední (*Hieracium murorum*) a starček stinný (*Senecio umbrosus*), od nichž se však spolehlivě pozná podle dalších znaků, jako je tvar, velikost a odění listů.

Právě pro podobnost s naposledy jmenovaným rodem – starček (*Senecio*) – byly dříve pastarčky řazeny přímo do rodu starček a jméno starček dlouholistý moravský je v českém odborném názvosloví podnes používané synonymum. Podle nejnovějších výzkumů jsou však pastarčky mnohem blíže příbuzné např. rodům podběl (*Tussilago*), devětsil (*Petasites*) nebo popelivka (*Ligularia*), a je tedy na místě jejich současné pojetí jako samostatného rodu *Tephrosieris*.

Kde roste

Pastarček dlouholistý moravský je považován za endemický taxon Západních Karpat. Najdeme ho v severní části Bílých Karpat na moravské i slovenské straně pohoří, ve Strážovských vrších a pohořích Trábeč a Vtáčnik na Slovensku (zde dříve znám ještě z Pohronského Inovce). V České republice roste pouze na pěti lo-

kalitách v širším okolí Brumova-Bylnice v CHKO Bílé Karpaty. Všechna naleziště jsou v evropsky významných lokalitách vyhlášených v rámci soustavy Natura 2000: lokality Lásca a Javor v EVL Hrušová dolina, lokalita Hodňov v EVL Hodňovská dolina a lokality Tratihušť (vrcholová část) a PP Hluboče v EVL Vlárský průsmyk. Historicky je udáván ještě z několika dalších míst v okolí (Devánová et al. 2015).

Na lokalitách Lásca, Tratihušť a PP Hluboče roste pouze po několika jedincích. Tyto početně slabé populace dosahují kriticky nízké hodnoty a jsou ohroženy zánikem v důsledku přirozených fluktuací či vlivem klimatických změn. Stabilnější jsou populace v Hodňovské dolině a na lokalitě Javor, které čítají stovky rostlin. Na všech současných lokalitách probíhá již přes deset let pravidelný monitoring početnosti populací. Velikost populací vykazuje kolísavý až negativní trend (viz [graf 1](#)).

Jaké prostředí mu vyhovuje

Pastarček dlouholistý moravský je druh polostinných stanovišť s výraznou vazbou na ekotony – lesní lemy, křovinaté stráně, lesní světli-

Obr. 2 Rostlina pastarčku na konci dubna – přizemní růžice listů a mladá lodyha se základem květenství. Foto Karel Fajmon

Obr. 3 Pohled z lokality Javor v EVL Hrušová dolina, v popředí kvetoucí pastarčky. Foto Karel Fajmon

ny. Roste také na mezofilních až subxerofilních loukách, zpravidla na severně orientovaných svazích. Vyhledává spíše hluboké půdy s vyrovnanějším vodním režimem (Hegedúšová et al. 2013, Devánová et al. 2015).

Ekotonová polostinná místa s ploškami otevřené půdy se stabilní vlhkostí jsou vhodná zejména pro klíčení semen a mladé semenáčky, protože ve fázi semenáčků je velmi citlivý na vysychání. Pro dospělé kvetoucí rostliny jsou vhodnější otevřené luční plochy, kde jsou i lepší podmínky pro opylování a anemochorní rozšiřování semen (Janišová et al. 2012a). Z přímých pozorování v terénu se zdá, že na oslunnějších místech pastarček kvete více než v zástinu, i když omezeně je schopen kvést také v houstnoucích křovinách nebo ve světlém lese. Pro podporu jeho kvetení a trvalého udržení jeho populací je proto na jeho lokalitách potřeba udržovat polostinné louky s roztroušenými solitéry nebo periodicky vyřezávané světlé křoviny, remízy či jejich okraje.

Co ho ohrožuje

Příčiny ohrožení souvisejí v podstatě se současným celkovým ohrožením ekotonů jako takových. V oblasti výskytu pastarčku je existence těchto stanovišť zcela podmíněna lidskými aktivitami, přičemž hrozbou pro pastarček je jak úplný ústup lidských aktivit, vedoucí k nežádoucímu hromadění stařiny, zarůstání stanovišť křovinami a postupně až stinným lesem, tak příliš intenzivní využívání daných pozemků, nejčastěji formou dlouhodobé pastvy skotu s vysokým zatížením

Obr. 4 Lokalita Javor v EVL Hrušová dolina s kvetoucími pastarčkami. Foto Karel Fajmon

dobyčtími jednotkami, případně v kombinaci s časnou sečí (Janišová et al. 2012a, Devánová et al. 2015). I při zachování ideálních podmínek jsou kvetoucí lodyhy mnohdy požírány slimáky či divokou zvěří. Odkvétající úbory často vyžírají housenky motýlka *Phycitodes albatella* (Pyralidae), které zničí pětinu až třetinu semenné produkce (Janišová et al. 2012b). Za specifickou příčinu ohrožení je možno považovat také samotnou velikost některých populací.

V současnosti dochází spíše k přirozeným fluktuacím početnosti populací, způsobeným komplexními meziročními změnami zahrnujícími např. odlišnosti v chodu počasí v různých letech. V tomto směru mohou pastarček výrazněji ohrožovat prohlubující se změny klimatu, jež se projevují mj. častějšími a extrémnějšími obdobími sucha, neboť se ukazuje, že dostatečná vlhkost je zásadní jak pro klíčení a růst semenáčků, tak i pro vykvetení (a tedy pro generativní rozmnožování) tohoto taxonu. Nepříznivé podmínky je pastarček schopen několik let přežívat ve formě vegetativních růžic. Přirozenými fluktuacemi a změnami vlivem klimatických změn jsou ohroženy zejména početně slabé populace (Lásca, Tratihušť, PP Hluboče).

Co se dělá pro jeho ochranu

V roce 2018 schválila AOPK ČR regionální akční plán pro pastarček dlouholistý moravský (Fajmon 2018), který si klade za cíl zajistit pro stávající populace takové podmínky, aby byly schopny dlouhodobé existence a samovolné reprodukce. Hlavním opatřením pro dosažení

Obr. 5 Lokalita Javor v EVL Hrušová dolina s kvetoucími pastarčkami. Foto Ivana Jongepierová

Ochrana pastarčku na Slovensku

Na Slovensku se státní ochrana přírody systematicky věnuje ochraně pastarčku dlouholistého moravského již od roku 2009, kdy byl zpracován Program záchrany populavca dlholistého moravského – *Tephroseris longifolia* subsp. *moravica* (Smatanová & Mertanová 2009). Ohrožení taxonu a jeho příčiny jsou obdobné jako v České republice – malý počet lokalit s nízkou početností rostlin a vazba na ekotonová společenstva, ohrožená jak příliš intenzivním obhospodařováním, tak jeho absencí vedoucí k zarůstání lokalit. Nejvhodnější i nejčastěji uplatňovaná opatření k podpoře pastarčku na jeho lokalitách jsou pravidelné, či alespoň občasné kosení a periodické odstraňování keřů a náletových dřevin. Jako vhodný způsob obhospodařování, blokující sukcesi, se jeví i extenzivní pastva krav v době dozrávání semen na přelomu června a července, která pomáhá rozšířit semena do pomístně narušené půdy. Pozitivní vliv na populace pastarčku má i vyhrabávání stařiny a listového opadu, spolu s narušením půdy, které zlepšuje podmínky pro klíčení semen.

tohoto cíle je pravidelná péče o biotop. Zásadní je komunikace a spolupráce se zemědělci hospodařícími na lokalitách pastarčku, vedoucí k omezení až vyloučení pastvy v místech výskytu pastarčku a jejímu nahrazení sečí. Seč musí být načasovaná až do doby po vysemenění rostlin, optimálně tedy až po polovině července. Dle charakteru stanoviště je možné lokality kosit jednou ročně až jednou za tři roky, případně je

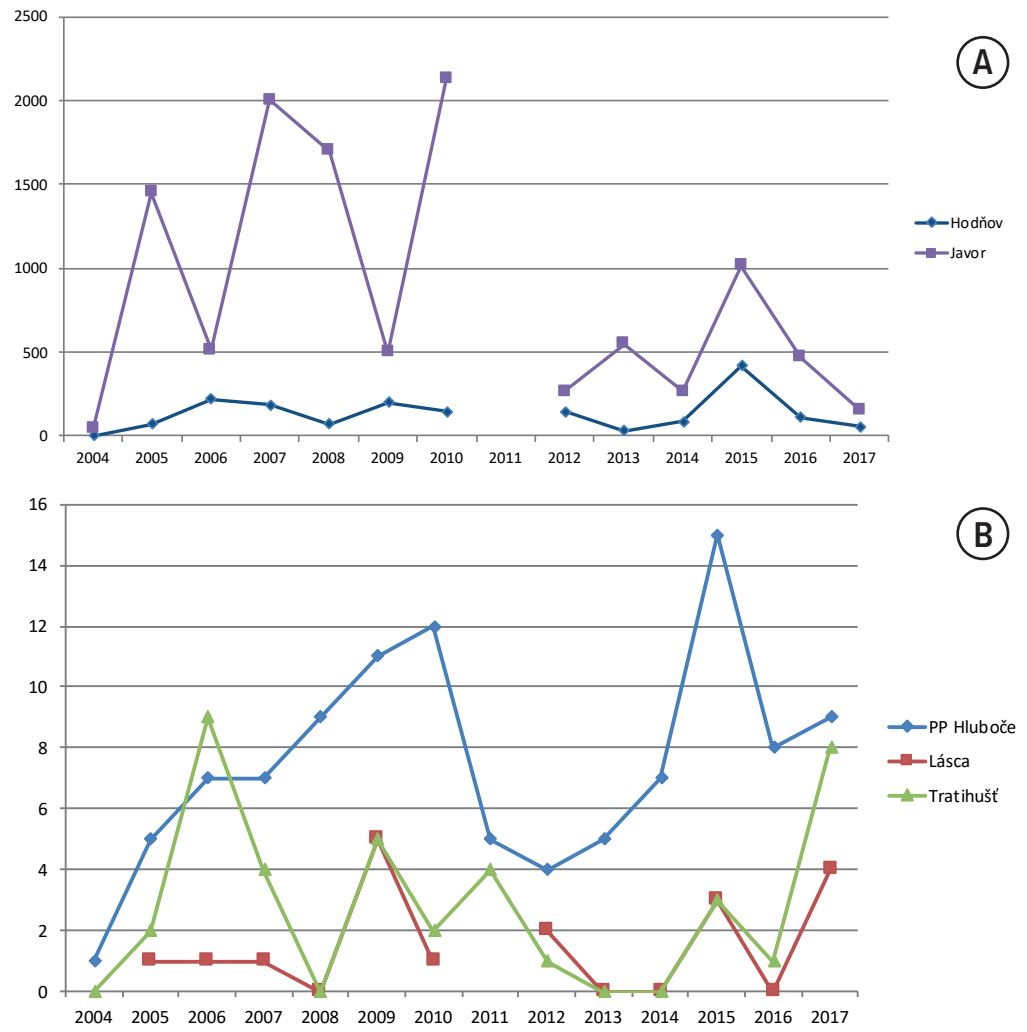

Obr. 6 Pastarček dlouholistý moravský – nakvétající rostlina v PP Hluboče. Foto Karel Fajmon

možné seč jednou za tři roky doplnit přepasením otav a v případě potřeby i odstraněním náletových dřevin. Prosvětlení křovin v kombinaci s přechodem od pastvy k sečení se velmi pozitivně projevilo zejména v EVL Hodňovská dolina v roce 2015.

Pro přímou podporu zájmového taxonu na nejchudších lokalitách se zkoušejí také další opatření – záchranné kultivace, výsevy a výsadby či záložní uchovávání semen v genové bance. První pokusy o záchranu fyto-genofondu prostřednictvím reintrodukcí proběhly v 80. a 90. letech dvacátého století, následované pokusným posilováním vybraných populací v rámci dvou diplomových prací po roce 2000 (Tlusták et al. 2008). Dosud poslední výsevy a výsadby proběhly v letech 2015 a 2016 v rámci příprav Akčního plánu pro pastarček dlouholistý moravský. Úspěšnost těchto opatření je zatím spíše malá – z výsadeb z 90. let dodnes přežívá pouze populace v PP Hluboče a poslední výsevy a výsadby byly negativně ovlivněny suchem. Přesto se zdá, že za vhodné kombinace stanovištních podmínek mohou být i výsevy dobrou cestou, jak druh podpořit. Slibný je např. pokusný výsev v PP Kaňúry, kde byla podle dřívějších zkušeností vytipována vhodná plocha pro založení náhradní populace.

Početnost populací v návaznosti na všechny provedené managementové zásahy a opatře-

Graf 1 Počty kvetoucích rostlin pastarčku dlouholistého moravského na bohatších lokalitách Hodňov, Javor [Ⓐ] a chudších lokalitách PP Hluboče, Lásca, Tratihušť. [Ⓑ](Chybí-li hodnota, rostliny nebyly počítány.) Vypracovala Alena Šuráňová

ní pro podporu pastarčku je třeba podrobně sledovat a získané poznatky opětovně uplatňovat v plánování dalších zásahů.

Československý endemit?

Pastarček dlouholistý je druh, který se tradičně dělí na pět poddruhů, rostoucích v oblasti středních až východních Alp, odkud zasahují do Apenin, Dinarid, Panonské nížiny a Západních Karpat. Rozdělení do poddruhů je založeno na morfologických rozdílech, avšak komplexní taxonomické zhodnocení poddruhů pastarčku dlouholistého prozatím chybí. V posledních letech se pastarčku dlouholistému moravskému i ostatním poddruhům tohoto druhu detailně věnuje kolektiv autorů ze Slovenské akademie věd pod vedením Moniky Janišové. Podrobné karyologické a morfologické zhodnocení variability populací a poddruhů v rámci okruhu pastarčku dlouholistého ukázalo, že nížinné populace ze

západního Maďarska, tradičně řazené k pastarčku dlouholistému pravému, který roste především v horských až subalpínských polohách východních Alp, jsou v některých aspektech bližší spíše našemu západokarpatskému poddruhu (Olšavská et al. 2015), s nímž má i podobnější ekologické nároky (Janišová et al. 2013).

Zda je pastarček dlouholistý moravský výlučně československým endemitem, či k němu budou přiřazeny i západomaďarské populace, ukážou až výsledky probíhajících výzkumů. Nová zjištění a případné přehodnocení současného vymezení jednotlivých poddruhů však nemohou nic změnit na tom, že pastarček dlouholistý moravský je jedním z nejohroženějších taxonů naší i středoevropské květeny, který potřebuje péči a ochranu.

Seznam použité literatury je připojen k webové verzi článku na www.casopis.ochranaprirody.cz